

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Богословсько-історичного
науково-дослідного
центру імені
архімандрита
Василія (Проніна)

*Антиправославні Мараморош-Сиготські судові процеси
Архівні джерела про Православний рух
на Закарпатті в першій половині ХХ ст.
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
до 100-річчя з дня народження архімандрита
Василія (Проніна)*

№2
2013

ББК 86.372
УДК 281.93
Н-34
ISBN 978-966-671-350-9

Українська Православна Церква

Наукові записки

БІНДЦ

№2

Рекомендовано до друку на засіданні Ради БІНДЦ ім. архимандрита Василя (Проніна) Мукачівської єпарії УПЦ, протокол №9 від 4 вересня 2012 р.

Видавничий відділ
Мукачівської Православної єпархії

Редколегія:

Феодор (Мамасуєв) – архієпископ Мукачівський і Ужгородський – голова редколегії
Данилець Юрій Васильович – кандидат історичних наук, доцент, директор БІНДЦ, головний редактор
Олександр Гук – кандидат богослов'я, протоієрей, науковий співробітник БІНДЦ.
Олександр Монич – кандидат богослов'я, протоієрей, вчений секретар БІНДЦ.
Мішанин Василь Васильович – кандидат історичних наук, доцент, науковий співробітник БІНДЦ.
Василь Юрина – редактор журналу «Православний Літопис», протоієрей, науковий співробітник БІНДЦ.

Відповідальний за випуск та упорядник:
Данилець Юрій Васильович

Відгуки та пропозиції просимо надсилати за адресою:
Україна, 89600, м. Мукачеве, вул. Єпархіальна, 12.
Тел./факс: (03131) 2-14-61; 2-15-15.
Моб.тел: 050-692-87-81, 050-186-53-23.
E-mail: bindc@ukr.net

© Богословсько-історичний науково-дослідний центр
імені архимандрита Василя (Проніна)
© Автори статей

ЗМІСТ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО

Архієпископ Мукачівський і Ужгородський Феодор (Мамасуєв)..... 8

II. МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АРХИ-
МАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА). «АРХИМАНДРИТ ВАСИЛІЙ
(ПРОНІН): НАУКОВА СПАДЩИНА І ДУХОВНИЙ ВНЕСОК У
РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОЇ ДУМКИ НА ЗАКАРПАТТІ» (МУКАЧЕ-
ВО, 10 вересня 2011 р.)

Алмашій М.

Отець Василь (Пронін) в моєму житті. 11

Протоієрей Олександр Гук

Парадигма архимандрита Василя (Проніна). 16

Данилець Ю.

Антиправославні Мараморош-Сиготські судові процеси на сторінках
Санкт-Петербурзьких «Церковных Вѣдомостей». 19

Дронов М.

Восприятие этноязыковых особенностей русинов из Австро-Венгрии рус-
ским православным духовенством в Северной Америке (конец XIX - нача-
ло XX вв.). 25

Кічера В.

Історія монастирів в працях архимандрита Василя (Проніна) 49

Ієромонах Іларіон (Кострець)

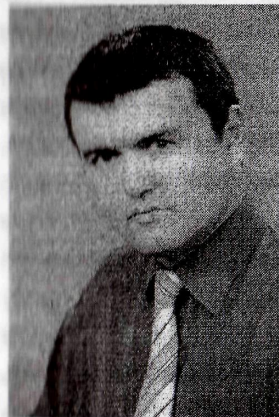
Історичний нарис Копашнівського Свято-Іоанно - Богословського мона-
стиря. (з нагоди 75-річчя заснування). 60

В духе творческой высоты вселенских отцов Церкви о. Василий на острие научных знаний своего времени. Фундаментальное научное понятие гравитационности он обобщает до духовно-физического единства как вселенской гармонии, источником которой является Премудрость Божия.

Во время «разбрасывания камней» Церкви намеревались ограничить маргинальным пространством. Нечто уже было в языческой древности, когда христианскую веру полагали религией невежественных низших слоев общества.

И в этом отношении о. Василий засвидетельствовал о непрерывности вселенской традиции Церкви Христовой, ибо после времени «разбрасывания камней» наступает время «собрания».

Мы стали очевидцами такого собрания, поставившего вопрос и относительно актуализации парадигмы вселенскости архимандрита Василия (Пронина). И его творческие свершения пребывали какое-то время в тени забвения, ожидая востребованности. По Промыслу Божию такая востребованность должна была наступить. Поэтому особое признание нужно выразить тем, кто эту востребованность сейчас и осуществляет. Нужно отметить, что выполняется она на очень высоком уровне, поскольку творческое наследие о. Василия систематизировано, научно проанализировано и актуализировано в виде книг, статей, фильмов и всех доступных современных средств сохранения и распространения трудов о. Василия. Отраднo, что такая возможность имеется, вселяя надежду на то, что и наше время под знаком парадигмы архимандрита Василия (Пронина) в состоянии приобщиться к вселенскому наследию и неисчерпаемому содержанию христианского вероучения.

Юрій Данилець,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ДВНЗ «УжНУ», директор БІНДЦ

Антиправославні Мараморош-Сиготські судові процеси на сторінках Санкт-Петербурзьких «Церковныхъ Вѣдомостей»

Багатівікова історія Закарпаття пов'язана з поневоленням з боку сильних сусідніх держав, зокрема Угорського королівства. Зрозуміло, що угорська влада обмежувала права місцевого населення, в першу чергу доводиться говорити про економічну і церковну політику Будапешта. Православний рух на Закарпатті, що відродився у перших роках ХХ ст., характеризувався хаотичністю та багатогранністю. Він мав під собою як релігійну, так і соціально-економічну та національну основи. Перехід у православ'я був спровокований самим греко-католицьким духовенством, котре не дотримувалося канонічних та моральних принципів, намагалося використовувати свою посаду задля наживи та збагачення. Крім того, православному рухові сприяло важке матеріальне становище селян, що постійно погіршувалося. Угорська влада не дотримувалася законодавства, яке дозволяло зміну релігії: ці норми лише декларувалися. Офіційне листування вищого керівництва Мукачівської греко-католицької єпархії з угорськими урядовими керівниками різних рівнів засвідчує той факт, що духовна влада вбачала в поширенні православ'я порушення своїх матеріальних інтересів. З цією метою православ'ю надавалося політичного та проросійського забарвлення, бо лише у такому ракурсі цей рух можна було вважати анти-

державним, тобто таким, який потребує жорстокого придушення. Говорити про політичну агітацію проти угорської держави у 1901-1906 рр. не доводиться, бо прагнення частини українських закарпатців сповідувати ту саму релігію, що й їх брати на Сході, не могло бути злочином проти угорського народу, а закономірним явищем розвитку суспільства, яке намагалось зберегти себе від тотальної мадяризації та латинізації.

Напередодні Першої світової війни відбулося значне географічне розширення православного руху. Релігійна боротьба пронизала всі сфери суспільства: школу, церкву, урядові кола. Керівництво Мукачівської греко-католицької єпархії не хотіло йти на поступки селянам, які вимагали заміни священиків та зниження церковних податків. Воно звернулося до уряду, щоб силою придушити православний рух. Судовий процес в Мараморощ-Сиготі у 1913-1914 рр. показав світовій громадськості, що в Угорщині органи влади діють за допомогою провокаторів та підкуплених свідків і не дотримуються законодавства про релігію. Вдалиий захист, який проводили адвокати, показав, що угорська влада, не маючи змоги засудити православних за вихід з унії, безпідставно інкримінувала їм державну зраду. Вирок суду свідчив про поразку судової системи імперії та її кризу. Методи слідства шокували широкий загал та зацікавили чимало європейських періодичних видань, котрі об'єктивно оцінювали православний рух. Посилення тиску угорської адміністрації спричинила також складна міжнародна ситуація напередодні та в роки Першої світової війни. Проросійські симпатії, що проявлялися як наслідок соціально-економічного зубожіння місцевого населення та незадоволення греко-католицьким духовенством, лякали угорську владу. Слід відзначити, що православний рух в Угорській Русі розвивався у тісному зв'язку з православ'ям на інших українських землях, зокрема у Галичині та на Лемківщині, де австрійська адміністрація проводила аналогічну боротьбу з православними.

Як вже вказувалося, православний рух у Верхній Угорщині цікавив дописувачів багатьох періодичних видань. У даній доповіді ми проаналізуємо лише одне із таких видань – офіційний орган Святійшого Синоду Руської Православної Церкви – журнал «Церковные Вѣдомости», а точніше його неофіційну частину «Прибавления к Церковнымъ Вѣдомостям».

«Церковные Вѣдомости» – тижневик, що видавався з 1888 по 1917 рр.¹ Офіційна частина журналу носила службовий характер і містила урядові розпорядження, укази, розпорядження Синоду, звіти обер-прокурора, повідомлення про нагороди. Неофіційна частина видання «Прибавления» являє собою поєднання елементів різних типів видань: науково-богословський, духовно-повчальний, місіонерський. Крім того, аналіз змісту тижневика показує, що в певні періоди «Церковные Вѣдомости» обговорювали і гострі суспільно-політичні питання. Матеріали 1905-1914 рр. жваво зачіпали гострі проблеми російської дійсності. Втрачаючи владу в державі, Церква позбавлялася серйозних важелів впливу на простий народ, авторитет її падав, в народному середовищі з популяризацією соціалістичних ідей зростала недовіра до інституту православ'я. Необхідність реформування Церкви розуміло все духовенство, від парафіяльних священиків до архієрейських чинів².

Зокрема нашу увагу привернули п'ять публікацій у названому виданні, які достатньо мірою характеризують причини відродження православного руху, хід та наслідки Мараморощ-Сиготських процесів. Статті підписані криптонімами: А.С. та С.Т.

Вказуючи на причини православного руху в Угорщині автор публікації в 16 числі за 1904 р. вказував, що «русские епископы, народные учителя и священники являются самыми деятельными помощниками правительства в деле мадяризации угрорусов»³. Критикуючи проугорський елемент на Закарпатті дописувач наголошував на тому, що угорці «на много милостивее и снисходительнее относятся к русскому народу, чем мадяроны»⁴. Разом з тим, журналіст відзначив окремі винятки серед тодішнього духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії (Є. Фендик, І. Сільвай). Одним із головних протестів проти мадяризації було, на думку автора статті, переселення русинів у інші країни, зокрема за океан. Крім політичного аспекту був присутній також і соціально економічний. У №40 «Прибавлений» за 1914 р. знаходимо наступне твердження: «Помимо высокой платы за требы, крестьянин обязан платить «приходнику» сено, дрова, хлеб, ка-

¹ Церковные Вѣдомости // Энциклопедия Брокгауза Ф.А. и Ефрона И.А. // <http://www.brockhaus.ru/text/109/438.htm>

² Тимофеева Е. «Церковные ведомости» (1888-1918). История издания. – М., 2007.

³ Изъ Угрососсии // Прибавления къ Церковнымъ Ведомостямъ. – 1904. – №16. – С. 594.

⁴ Там само. – С. 595.

пусту, яйця. Все это составляет так называемую «коблину», часто отдаваемую священником в аренду еврею, который умеет выжаты все, что только можно. Прежде крестьянин был обязан доставить священнику воз дров, воз сена, меру овса или кукурузу и отработать два дня в год. Ныне (1914р. – Ю.Д.) он должен выплатить это деньгами по рыночной цене. Власти обязаны взыскать эти подати согласно указаниям священника, которые принимаются без проверки. Помимо того крестьянин обязан платить по высокой таксе гребы. Священник отбирает последнюю пару волов или корову, составляя первый пункт завещания в свою пользу в уплату за погребение... В Пасху священник глотает по одному хлебу с души и продает их целыми возами еврею или отдает своим свиньям»⁵.

У статті виділено три центри православного руху (Бехеров, Великі Лучки, Іза) та вказано, що угорський режим у 1904 р. жорстоко придушив ці намагання населення повернутися до віри предків за допомогою судових процесів.

Наступні чотири статті вийшли в «Прибавлениях» в 1914 р. та були присвячені безпосередньо судовому процесу проти православних в Мараморош-Сиготі. Треба відзначити, що автор статті дав високу оцінку діяльності преподобного Алексія (Кабалюка). «Он сделался как бы апостолом Угорской Руси, повсюду проповедуя православие и удовлетворяя духовныя нужды новобращенных... Часто ему приходилось совершать лишь общую исповедь, так как стечение исповедников было таково, что исповедывать каждого в отдельности не было никакой возможности»⁶. Чітко визначено в статті роль провокатора Арнольда Дулішковича, який вбився в довір'я до графа Володимира Бобринського в Росії, а потім через нього зійшовся з онуками Адольфа Добрянського – Олексієм, Романом та Юрієм Геровськими в Чернівцях. Зібравши необхідні докази, Дулішкович повернувся в Угорщину і передав всі матеріали прокуратурі, яка розпочала готувати судовий процес.

Важливою подією в історії Мараморош-Сиготського процесу був приїзд з Петербурга графа Володимира Бобринського. З лютого 1914 р він у супроводі думських послів Балашова і Дмитрієва приїхав до Буда-

⁵ Православие и уния в Угорской Руси // Прибавления къ Церковнымъ Ведомостямъ. – 1914. – №40. – С. 1728.

⁶ Православие под австро-венгерским судом // Прибавления къ Церковнымъ Ведомостямъ. – 1914. – №23. – С. 1044.

пешту. Наступного дня у Мараморош-Сиготі Володимир Бобринський виявив бажання свідчити на російській мові, для того щоб його могли розуміти підсудні. Але голова суду Аврелій Товт не задовольнив його прохання, мотивуючи відмову тим, що судовий перекладач Медведецький погано володіє російською мовою. Під час слухання прокурор поставив графу ряд питань, які мали безглуздий та провокаційний характер. Володимир Бобринський повідомив, що він є головою «Галицько-Руського товариства» в Петербурзі, завданням якого є боротьба проти польських та українських впливів у Галичині й Буковині. Він заперечив тезу, що товариство фінансувало паломницькі поїздки угорорусів до Росії та проводило політичну агітацію в Угорщині⁷.

Знаходимо в статті також опис нелюдських тортур, які застосовувалися угорською поліцією та шпіками до закарпатських православних. «В гурьме арестованных били прикладами, плетьюми и ногами до потери сознания, заставляя давать желательные для следствия ответы. Несколько подсудимых сошли с ума»⁸. Російського журналіста дивувала сама суть звинувачення: «Судя по грозному характеру обвинения, казалось бы, эти ми доказательствами должны явиться взрывчатые вещества, оружие всякого рода. Ничего подобного! На столе лежит куча богослужебных книг киевского издания, св.икон, вывезенных обвиняемыми из разных русских монастырей и конфискованных у подсудимых»⁹. Важливі відомості «Прибавления» подають про сам виро́к, який вразив світову громадськість. Найбільше покарання отримав о. Алексій (Кабалюк), котрий, повернувшись з США, добровільно з'явився до суду. Його засудили на 4 з половиною роки та штрафу 100 крон. Разом з ним незаслужену кару понесли 31 селянин (в тому числі і три жінки)¹⁰.

Таким чином, аналізуючи неофіційну частину «Церковныхъ Вѣдомостей» журнал «Прибавления...», можна стверджувати, що Мараморош-Сиготські процеси 1903-1904 і 1913-1914 рр. не зупинили православний рух, а навпаки – показали православних як мучеників за віру та викликали до них співчуття. Після другого Мараморош-Сиготського

⁷ Православие и уния в Угорской Руси // Прибавления къ Церковнымъ Ведомостямъ. – 1914. – №42. – С. 1799.

⁸ Там само. – С. 1044.

⁹ Там само. – С. 1799.

¹⁰ Там само. – С. 1045.

процесу географія православного руху значно розширилася. Слід зазначити, що православний рух серед угорських русинів не був відособленим явищем, характерним лише для Закарпаття. До православ'я на початку ХХ ст. перейшло також ряд сіл у Галичині, на Лемківщині та декілька румунських сіл у Мараморощині. Характерними рисами першого періоду в історії православної церкви на Закарпатті у першій половині ХХ ст. була недостатня кількість православного духовенства та відсутність координуючого центру православного руху.

Михаил Дронов,

*сотрудник Центра украинистики и белорусистики
Московского государственного университета*

Восприятие этноязыковых особенностей русинов из Австро-Венгрии русским православным духовенством в Северной Америке (конец XIX – начало XX вв.)

Несмотря на очевидную этноязыковую и конфессиональную (по крайней мере, обрядовую) близость восточнославянского населения по обе стороны российско-австрийской границы, еще в конце XIX в. подавляющее большинство жителей империи Романовых, в т.ч. малоросов, не имело никакого понятия о Галиции, Буковине, Угорской Руси и их обитателях. В лучшем случае, это были крайне размытые представления, основанные на обрывочных сведениях. Так, например, живо интересовавшийся судьбами австро-венгерских русинов¹ М.П. Драгоманов (1841–1895) отмечал: «Серед звичайних російських громадян усяких напрямків панує повнісінький індіферентизм до Галичини. Не всі навіть знають, що там живуть «русские», чи русини, «малороссы», а хто й зна, то якось не пам'ята

¹ Следует обратить внимание, что этноним «русини» и производные от него в рамках настоящего очерка используются для обозначения коренного восточнославянского населения всех австро-венгерских провинций, в которых оно проживало. Таким образом, указанное значение не совпадает с тем, которое наиболее распространено в наши дни и связано с современным русинским этнонациональным движением. Нужно отметить, что данный этноним используется нами лишь как историографический *terminus technicus*, берущий свое начало в публицистических и научных публикациях интересующего нас и предшествующих ему периодов. В реальной жизни далеко не все из восточнославянских уроженцев Галиции, Буковины и Угорской Руси использовали его в качестве самоназвания. Поскольку в отдельных регионах Российской империи (например, на Холмщине) в конце XIX – в начале XX вв. тоже бытовало название «русин», необходимо оговориться, что использование в очерке этого этнонима без уточняющих прилагательных автоматически означает исключительно русинов из Австро-Венгрии.